

IZVORNI ZNANSTVENI RAD

Ivana PERICA (Zagreb)

PRIVATNA I JAVNA POLITIKA TEKSTA

Primljeno 28. 5. 2014.

UDK 82:32

130.2

U radu se polazi od sinergije političke i književne teorije, koja je urodila aktualizacijom termina “politika književnosti”. “Politika književnosti” nasljednica je postmodernih pluralizirajućih emancipacijskih taktika koje društvo mijenjaju ‘iznutra’, ali i postmarksistički formulirane teorije hegemonije. Ona je ujedno raskid s krajnjim ishodom postmoderne, koji je devedesetih prešao u strategije traženja ‘prava’ za raznovrsne ‘identitete’, no i raskid s determinizmom sheme baze i nadgradnje, gdje bi književnost bila puki refleks stvarnosti uvjetovane proizvodnim odnosima. U radu se repozicionira aktualna rasprava o politici književnosti na način da se potonja usmjerava prema kritici ideologema privatizma i pasivizma: naglasak ne leži toliko na kritičkoj praksi ‘čitanja’ ideologije i čitanja tekstova uronjenih u ideologiju koliko na zagovoru čitanja onih tekstova koji i bez kritičkog posredništva spomenute ideologeme razrješavaju i – moguće – nude neku vrstu prospektivnog otvaranja. Pritom treba imati na umu da ambivalentnost termina ‘emancipacija’ omogućuje izvruća prospektivnih političkih (i književnopolitičkih) projekata, pa svaka emancipacijska gesta koja iz statusa depriviranosti zahvaća u javnu vidljivost već u sljedećem momentu može pokazati svoje obezvlašćujuće lice. Zato se kritički zadatak sastoji u praćenju tekstualnog upravljanja dinamičnim pojmovljem privatnog i javnog (depriviranog i privilegiranog, pasivnog i aktivnog), tj. u istraživanju kvalitete imaginarno pripravljenog političkog djelovanja i budnom motrenju momenta u kojem se *političko* izvrće u *politiku*.

Ključne riječi: politika književnosti, emancipacija, politika i političko, optimalna projekcija, privatizam, početak, dihotomija privatnog i javnog

139

“I MJESEČINA MOŽE BITI POGLED NA SVIJET”

Raspravu o avangardnim poetikama osporavanja Aleksandar Flaker postavlja na tronožac triju tipova prevrednovanja: estetskog, moralno-etičkog i socijalnog. Pritom je estetsko prevrednovanje primarna funkcija avangarde pomoću koje se mogu, ali i ne moraju vršiti druga dva tipa prevrednovanja (Flaker 1982: 23). U skladu s tim Flaker brani umjetničku vrijednost Krležina

romana *Na rubu pameti*, koji "stoji *na rubu* književnosti, ali ne prestaje biti *estetskom* činjenicom" (isto: 177). Nakon toga dodaje rečenicu donekle nesaglediva značenja: "Jer se roman može čitati radi pogleda na svijet, ali se češće, ipak, čita radi mjesečine" (isto). Flaker vjerojatno želi istaknuti da roman, mada sadrži brutalan obračun s građanskim konformizmom, ipak nije pamflet, društveni i ideološki 'obračun s njima', nego prvenstveno estetska činjenica, te ga stoga valja čitati ne samo kao 'pogled na svijet' nego i kao 'mjesečinu'. Takva obrana umjetničke autonomije osamdesetih se možda osjećala kao nasušna potreba domaće književne i književnoznanstvene prakse; danas, međutim, treba repositionirati raspravu o politici književnosti, koja posljednjih dvadesetak godina slavi pravu renesansu. Taj manevar treba izvesti upravo s obzirom na politici književnosti inherentan procijep između 'pogleda na svijet' (koji ima javne, političke aspiracije) i 'mjesečine' (koja se zadovoljava privatnim eskapizmima), odnosno između 'pogleda na svijet kao istine' i 'mjesečine kao pukog pogleda na svijet'.

140

Rasprava o politici književnosti odvija se u dijalogu s kritikom (post-demokracije i analizom njezine upućenosti na estetiku svakodnevice, kakvu izvode teoretičari poput Jacquesa Rancièrea, Chantal Mouffe ili Ernesta Laclaua. Budući da ovaj rad usmjerava tu raspravu na praćenje politike književnosti koja se prelama preko 'klasične' emancipacijske osi – one između privatnog i javnog – valja uvodno ukazati na jednu njezinu provodnu nit: ono čega se politički i estetički postmarksizam, kojem se spomenuti autori pribrajaju, odriče jest gesta normativnosti ili preskripcije. I Rancièreova anarhistična estetika, koja zagovara spontano, ideološki neprogramirano dolaženje na svijet potisnutih, negiranih i u liberalnoj demokraciji tek deklarativno uključenih političkih subjekata i njihovih estetika (svega onog što Rancière zbirnim imenom naziva *blaberon*¹), i Mouffein i Laclauov koncept hegemonije, koji razvijaju nastavljajući se na Gramscija, ustežu se od antiegalibertarne geste koja bi emancipacijskoj politici i esteticima mogla 'zadati' bilo sadržaj bilo formu.² To ustezanje i implikacije koje ono nosi za

¹ *Blaberon* znači "šteta" ili "nepravda" (Rancière 1998: 36), a suprotstavlja se, mada tek uvjetno, pojmu *sympheron* u značenju "korist" ili "prednost". Budući da je u Aristotelovoj gramatici političkih odnosa prednost *sympherona* prirodno utemeljena, ona se uopće ne zasniva na opoziciji prema *blaberonu* (Rancière 2002: 16). Drugim riječima, oni koji su u prednosti nisu to stoga što su drugima nanijeli nepravdu, nego jer im je prednost namirila sama priroda.

² Često je ukazivano na nedostatnost Rancièreova određenja subjekta emancipacije. Nick Hewlett, primjerice, kaže da Rancière "does not suggest how a radical, egalitarian, politics can be sustained; his socialist uprising is to an extent one without an empirically defined agent" (Hewlett 2007: 113). Usp. i Badiou 2003: 132f.

emancipacijsku politiku i emancipacijsku politiku književnosti valja imati na umu pogotovo onda kad se optika za emancipaciju suzuje na istraživanje privatno-javnih strategija.

Ustezanje od normativne preskripcije ishod je dugog trajanja kritike upućivane hijerarhijskoj autoritativnosti klasičnog marksizma, ali i tekovina postmodernog epistemološkog poretka. U postmodernoj ideološkoj konstelaciji različiti pogledi na svijet nalaze se, naime, u međusobno horizontalno postavljenim vrijednosnim odnosima, pa, zapravo, nijedan ne nadilazi status mjesečine. Istovremeno, kao temelj intersubjektivne ovjere ljudskih praksi te kao jedini preostali horizont 'totaliteta' ili 'objektivnog duha' koji omogućuje 'uzajamno priznanje' stabiliziralo se tržište. Ako se u danom kontekstu i književnost reducira na mjesečarski hobi koji ne pretendira na javno djelovanje, onda se ona uistinu može kritički kvalificirati tek kao "vid zamjenskog djelovanja, i s obzirom na produkciju i s obzirom na recepciju" (Greiner 1979: 13). Ako književnost odustaje od oponentske istine, odustaje i od svoje političke moći. Konkretnije, ako uoči relativiziranosti življenog iskustva, sistem književnosti pounutruje principe sistema ekonomske razmjene pa svoju 'robu' proizvodi prema provedbenoj razlici ponude i potražnje, a onda se čitanje i pisanje sa svrhom istinosnog mijenjanja svijeta nameće ne samo kao teorijska nego i kao praktična nužnost.

Mjesečina o kojoj ću govoriti u ovom radu odnosi se na jedan točno određen javni oblik književne proizvodnje: na privatizam kao maksimu (ne)djelovanja. Neovisno o tome je li riječ o eri moderne "države" ili eri postmodernog "društva", privatizam je ime za oportunistički, konformizam, musilovski "osjećaj za stvarnost" (Musil 2008: 20). On je naličje pogleda na svijet koji Fredric Jameson opisuje kao "monadski relativizam" (Jameson 1991: 21): stav koji svaki pojedinačni pogled na svijet tretira ne kao općevažeći i objektivni, nego kao privatni, slučajni, svaki jednako relevantan i prihvatljiv. U poslijeratnom razdoblju monadski relativizam moderne, kakav Jameson otkriva kod Gidea, Conrada, Pessoa, Pirandella, Forda te Henryja Jamesa i Prousta, postavljen je u temelje postmoderne, a nakon

Izvrnuće emancipacije u radikalno neegalibertarne političke formacije uvida i Laclau koji, govoreći o Rancièreovu i svom viđenju emancipacije, kaže da ne postoji jamstvo da će 'narod' (ne u smislu etnije, nego u smislu fr. 'peuple') uvijek i nužno konstituirati progresivan politički identitet. Oni koji se emancipiraju mogu skrenuti, kaže Laclau, i u smjeru fašizma, i još će uvijek operirati po modelu emancipacije iz depriviranog stanja 'manjine', koje je središnje za njegovu i Rancièreovu misao (ma koliko to, naravno, s tom misli bilo nespojivo). Usp. Laclau 2005: 246.

Fukuyamina kraja historije dodatno se oplodio vjerom u kraj ideologija i kraj politike (usp. Eagleton 1990: 6f.; Laclau 2007b: 208).

Individualistički privatizam i postdemokratski pasivizam koji iz njega proizlazi varijacije su, dakle, tog monadskog relativizma koji je simptom intrinzične povezanosti "modernizma i obuhvatne nove globalne kolonijalne mreže" (isto; usp. Bauman 2011). Ta je povezanost višestruka i složena, te se ne može svesti na bazu zadanu proizvodnim odnosima. Zato Benno Teschke i Hannes Lacher upozoravaju na weberijanske redukcije koje forme društvene organizacije historijsko-materijalistički svode isključivo na postojanje određene ekonomske strukture (Teschke i Lacher 2007: 568). Naime, kritiku kapitalizma izvedenu iz pozicije proizvodnog materijalizma nužno je upotpuniti kritikom modernih ideoloških formacija koje nisu bile moguće u pretkapitalističkom periodu. Dihotomija privatnog i javnog jedna je od tih formacija i ujedno dobro polazište za analizu mutacija privatizma i pasivizma u vrijeme postdemokracije, postfordizma i, konačno, postmondijalizma.³ Mada su devetnaestostoljetne kategorije građanske javnosti i iz nje isključene privatne sfere doživjele radikalne "strukturne promjene" (Habermas 1976), postdemokracija se hrani paradoksom prekarnog rastakanja srednje klase i njezine temeljne distinkcije privatne sfere i javnosti,⁴ uz istovremenu radikalizaciju opozicije javnog i privatnog (od lat. 'privus', fr. 'privé'). Točnije, riječ je o potiranju javnog kao zajedničkog od "transcendentne moći privatnog vlasništva" (Hardt i Negri 2003: 254): društveni subjekt kao privatnik i konkurent ne izlazi (više) u tradicionalnu javnu sferu, na *forum* ili *agoru*, da bi se našao licem u lice s drugim, nego se ostvaruje u depersonaliziranim pojavnostima tržišta gdje drugim poduzetnicima-konkurentima nudi svoja dobra i zastupa vlastite interese. Marxovi "sebični pojedinci" (Rancière 2008a: 25), čiji se identitetski *ethos* definirao preko poduzetničkog privatizma, a u filozofskom smislu generirao ideju individuuma, zamjenjuju se izoliranim, "nezasitnim potrošačima" (isto).

Postmodernu monadu karakterizira i to da ona – a to je razlikuje od njezine moderne prethodnice – ne može biti izdvojena iz totaliteta. Konstituira se ne unikatnošću, nego ponavljanjem istog, samo različitim intenzitetom

³ "Postmondijalizam" je svijet ostavljen bez alternative, profani globus koji vjeruje jedino u dogmu da alternative ne postoje. O krilatici "there is no alternative" (TINA) usp. Callinicos 2009: 20 te Butler i Athanasiou 2014: 205. Za zagovor nove mondijalizacije usp. Nancy 2004.

⁴ Usp. Negt i Kluge 1972: 29ff.; pogl. "Zur Genese der bürgerlichen Öffentlichkeit" (Habermas 1976: 28–41).

(usp. Jameson 1992: 16). Ona sudjeluje u polju javne vidljivosti (shvaćene kao 'izloženost', no ne i kao 'sfera od javnog interesa'), ali ne participira u prostoru *zajedničkog* (javnog) niti raspolaže *vlastitim* (privatnim). Njezini su osjećaji izvanjšteni već samim time što je *ja* emotivizirano, a emocije ekonomski upregnute.⁵ Partikularizacija življenog iskustva, logično, implicira privatizaciju pogledā na svijet i izolaciju njihovih nositelja (usp. Butler i Athanasiou 2014: 148); uoči mogućnosti stvarnog javnog djelovanja (djelovanja za druge kao i za sebe) ne rađa se javna hrabrost, nego se hrani *strah*.⁶ Zahvaljujući permanentnom strahu i odbijanju da se ide 'u pravcu u kojem raste tvoj strah', neuspjeh se reflektira u sram i krivnju, no ne i u protest.⁷

Privatizacija je usko vezana za "otuđenje od svijeta" (Arendt 1991: 169) koje Arendt detektira kao provodnu nit moderne, a posebice kapitalističkog načina proizvodnje. Ona se promiče obećanjem "da stanovnici postmodernog – privatiziranog i u robe pretvorenog – društva u konačnici uživaju veću sreću" (Bauman 1992: 411). Obećanje je, dakako, jalovo: političko nezadovoljstvo prekodira se u privatni problem, iz čega nastaje slika društva u kojem se "svako postojeće i dolazeće *socijalno* pitanje tumači kao *privatna* briga" (isto).

Zbog diskurzivnog preslagivanja sastavnica "velike dihotomije" (Bobbio 1989: 17) privatnosti i javnosti, na polju teorije mogu se zapaziti zanimljiva premještanja. Interes za zaštitu privatnosti, koji se pripisuje prvenstveno tradiciji liberalne političke filozofije, u klasičnom marksizmu, ali i većini postmodernih emancipacijskih pokreta percipira se kao konzervativna tekovina koju valja revolucionirati radikalnim propitivanjem i rušenjem liberalno-buržuske dihotomije privatne sfere i javnosti. Ipak, uoči postfordističkog ukidanja Aristotelove trodiobe ljudskih aktivnosti na rad (*poiesis*), politiku (*praxis*) i mišljenje (*theoria*) te biopolitičke prenapregnutosti svakodnevnog života, očuvanje i čak normiranje granice između privatnog i javnog aktualizirano je i u okviru (post)marksizma.⁸ Dok se postmoderna emancipacija

⁵ Usp. pogl. "The communicative ethic as the spirit of corporation" (Illouz 2007: 18–24).

⁶ Hrabrost je distinktivno obilježje javnog prostora i bitna dimenzija u Arendtinu tumačenju javnosti (Arendt 2013: 39ff.).

⁷ Referiram na poznati citat iz *Hazarskog rečnika* Milorada Pavića. Usp. još Hardt i Negri 2003: 271. I Enzensbergerov esej "Muškarcu užasa" (2006) reflektira fundamentalističke pokrete kao radikalne posljedice potiskivanja antagonizama.

⁸ O postmarksizmu usp. Laclau i Mouffe 2001: 4; Marchart 2013: 298–303. O ukidanju Aristotelove trodiobe usp. Birkner i Foltin 2006: 127. Za recepciju Hanne Arendt u navedenom kontekstu usp. Virno 2004; Virno 2010.

(koja decentrira moderni 'individuom' i modernu 'javnost') razumijeva kao afirmacija potisnutog objavljivanjem privatnog, arkanskog i tabuiziranog,⁹ antikapitalistička kritika danas pokušava uvesti red u polisemijski raspad velike dihotomije i raskrinkati manipulaciju semantikom privatnog i javnog. Emancipaciju više nije dovoljno prakticirati 'subverzivnim' objavljivanjem privatnih svjetova, nego ukazivanjem na dubok antagonizam koji strukturira političko polje i koji se tek privremeno 'premazuje' i primiruje privatnim panacejama – primjerice, eskapističkom književnom mjesečinom.

Odustajanje od naizgled samorazumljivih kategorija privatne sfere i javnosti (dom, kuća i obitelj, za razliku od radnog mjesta, države i javnih medija) podrazumijeva diskurzivno proširenje dihotomije na višljastu semantiku *privatnog* i *javnog*.¹⁰ Umjesto da se privatna sfera i javnost pokušaju odrediti i konzervirati, valja kontinuirano i opetovano mjeriti i pregovarati distancu između onog što se *naziva* privatnim (privatni interes, privatni prostor, privatna sloboda) i onog što se *naziva* javnim (javni interes, javni prostor, javne slobode).¹¹ Time *privatno* i *javno* sežu dalje od poznatih konotacija iz spektra građanskog društva te obuhvaćaju i opoziciju radikalno privatnoga *golog života* (*zoe*) s jedne i građanina odnosno državljanina (*bios*) s druge strane.¹² Ukratko, razlika između privatnog i javnog nije tek tekovina jednog povijesnog perioda i obilježje klasnih konstelacija karakterističnih za povijesno vrijeme *métaréçits*: ona je *a priori* politička razlika koja nesumnjivo postoji i u vremenima – i u književnim tekstovima – nakon posthistorijskog oprostaja od velikih dihotomija. Upravo u tu tek naizgled izgublenu opoziciju partikularnog i objektivnog, privatnog i javnog trebala bi svojim kritičkim pogledom na svijet, svojom istinom, zasjeci književnost. Da bi se razmotrio kritički potencijal književnog teksta kao specifičnog privatno-javnog medija, treba rekapitulirati neke ključne točke postojećih rasprava,

⁹ Usp. kinizam *Kritike ciničkog uma* (Sloterdijk 1992b).

¹⁰ Usp. Sennett 1989: 18; Negt i Kluge 1972: 19; Butt i Langdridge 2003.

¹¹ Upravo u tom preispitivanju leži osnova demokracije. Ona, naime, zahtijeva "djelovanje subjekata koji, radeći na intervalu identiteta, preoblikuju podjelu privatnog i javnog, univerzalnog i partikularnog" (Rancière 2008a: 76). Demokracija je kretanje koje "neprestano premješta granice javnog i privatnog, političkog i društvenog" (isto: 77). Zbog premještanja naglaska s postojećih, institucionaliziranih i fiksiranih prostora privatnosti i javnosti na privatno-javnu semantiku ne slažem se s Hardtom i Negrijem da "javni prostor postao je do te mjere privatiziran da više nema smisla shvaćati društvenu organizaciju u svjetlu dijalektike između privatnih i javnih prostora, između unutarnjega i vanjskoga" (Hardt i Negri 2003: 163).

¹² Za genezu tih pojmova i kritike biopolitike usp. Muhle 2011; Agamben 2006: 14.

i političkoteorijskih i književnoteorijskih. Ovaj rad posvećen je toj rekapitulaciji i razumije se kao korak u smjeru određivanja *političke naratologije* s gledišta javne, političke moći književnog teksta.

JAVNA MOĆ

Zanemarivanje političkog potencijala književnog teksta nije netipično za lijevu misao. Iako su pokazivali trajno zanimanje za književnu i umjetničku produkciju, Marx i Engels propustili su ozbiljnije razmotriti revolucionarnu moć književnog medija. Dok su pokazivali kontinuiran interes za književnu i umjetničku produkciju, nisu razvili metodu analize književnog teksta koja bi bila usklađena s njihovim političkim premisama (Macherey 1978: 105).

I nemarkсист Michel Foucault, koji je prije zazivao revolucionarni potencijal književnog medija, u intervjuu iz 1975. zaključuje da "je sakraliziranje književnosti kao subverzivne privelo vrlo tešku političku blokadu" (Kaiser 2011: 124), odnosno da "pojedinačni književni slučajevi nisu u stanju ustanoviti kolektivitet koji bi se suprotstavio moći" (isto: 122). Budući da je "moć posvuda" (Foucault 1994: 65), književni tekst takoreći lebdi u zrakopraznom političkom prostoru. Drugim riječima, budući da je diskurs obuhvatniji i moćniji od književnosti jer obuhvaća i povijesne dokumente, zakone, nepisana pravila, kulturne uzuse, neformalnu komunikaciju te odgojne strategije, nerealno je očekivati od književnog medija da na sve te spektre društva ostvari revolucionarni utjecaj.

Ipak, nije li Foucault odustao suviše rano? Književnost u modernom smislu riječi, kakvom je zamišljamo od osamnaestog stoljeća naovamo, odigrala je ključnu ulogu u stvaranju i zapadnoeuropskih i istočnoeuropskih javnosti. Nakon što se tijekom dugog, revolucionarnog devetnaestog stoljeća dokazala kao presudan politički medij (usp. Groys 2005; Rancière 1981), stajala je uz sam bok političkih avangardi i dvadesetog stoljeća. Bez obzira na to piše li se društvena povijest Europe s fokusom na građanskim javnostima ili se povijesno zamišljanje korigira historiografijom "protujavnosti"¹³ (seoskih, proleterskih, revolucionarnih), činjenica je da je pisana riječ bila presudna za politička kretanja, i to različitih ideoloških predznaka. U epohi 'države' književno je polje funkcioniralo kao potencijalno opasan fenomen koji je u spektru fiktivnog oslobađao konkurentski politički imaginarij. Sla-

¹³ Kod Negta i Klugea riječ je o "Gegenöffentlichkeit" (1972: 7).

bljenjem države, medijskom revolucijom i oslobađanjem ‘društva’ to je polje gubilo subverzivni potencijal koji je unutar jake države ostvarivalo javnim, ali kodiranim problematiziranjem privatnih (ili u privatno istisnutih) tema. Opadanje snage literature odvijalo se proporcionalno sa slabljenjem države odnosno sa sistemskim “pomicanjem linije razgraničenja između ‘privatnog’ i ‘javnog’” (Laclau i Mouffe 2001: 162): dok se književnost u vrijeme globalno jakih država (neovisno o tipu političkog uređenja) i još uvijek jakih tradicionalnih vrijednosti, sve do sedamdesetih godina, borila za javnu slobodu, često riskirajući i slobodu autora i javnu dostupnost teksta, osamdesetih se godina već uglavnom shvaćala preko pojma prihvatljive društvene *subverzije*. A na kraju balade, ondje gdje jake države ni državno kontrolirane javnosti više nema, ne postoji ni adresa koju bi književna politika jačanjem “druge scene” subvertirala (usp. Balibar 2002; Rancière 2008c: 30). Nakon pada politika i ideologija glavnu riječ u sistemu književne produkcije preuzima *uspjeh*: kriterij nadmoći u konkurenciji na tržištu kreativnosti. Novostečenu političku impotenciju književnost zatim usvaja kao svoju vlastitu poetiku: ona usrdno prikazuje privatne svjetove, ali bez političkih implikacija kritičkog realizma, slika svijet holističko-kaleidoskopski, ali se odriče totaliteta,¹⁴ poigrava se ironijom,¹⁵ a da je nikad ne zamjenjuje ‘ozbiljnim’ anagogijskim modusom,¹⁶ promovira politike miniotpora, koje su tek naličje kolektivne poetike odustajanja.¹⁷ Književnost odustaje od stvaranja svijeta, kojem zahvaljuje svoju stvorenost i kojemu se dugo oduživala vlastitim stvaranjem, umnožavajući *genezu*.¹⁸

¹⁴ Usp. *Prirodni roman* Georgija Gospodinova (2000).

¹⁵ Usp. npr. roman *Čapaev i Pustota* Viktora Pelevina (1996) ili *The Finkler Question* Howarda Jacobsona (2010).

¹⁶ Usp. Jamesonovo oslanjanje na Fryeov model četiriju interpretacijskih razina teksta: anagogijske, moralne, alegorijske i doslovne (Jameson 1984: 33).

¹⁷ Usp. takve strategije kod Salvatorea Ćipika, junaka romana *Naslijepo* Claudija Magrisa (2005), te vidove unutarnje, privatne emigracije u romanima *Pijavice* Davida Albaharija (2005) i *Cloaca Maxima: u potpalublju* Vladimira Arsenijevića (1995).

¹⁸ O stvaranju “svijeta” (za razliku od “globusa”) usp. Nancy 2004. Stvaranje i književnost u vezu dovode i Bahtin (2008: 191) i Jameson. Jameson ističe moć teksta da ne samo referira na kontekst, stvarnost, reproducirajući je nego da “iznosi na svet, kao da je to prvi put, onu istu situaciju na koju je on istovremeno i reakcija” (Jameson 1984: 96).

KRITERIJI POLITIČKOG

S obzirom na uvodno spomenutu spregu suvremene političke i književne teorije treba i u okviru potonje pornije odrediti pojam političkog. Budući da u tradicionalnoj politološkoj literaturi prevladava distinkcija između države i društva, i *političko* i *politika* tradicionalno se pripisuju governmentalnim mehanizmima države. Poslijeratna sinergija brojnih pozicija lijevog spektra počinje, međutim, posezati za terminom *političkog* u emancipacijskom ključu, koristeći se njime kao nazivom za silnice koje dolaze iz društva i podrivaju državne *politike* oblikovane prema potrebama privatne koristi.¹⁹ Takvo shvaćanje političkog hrani se uvidom da stvarne distinkcije između države i društva i nema. Kao što državni ideološki aparati prožimlju sve dimenzije privatnog života, tako i privatno iskustvo doprinosi opstojanju aparata u čijem perpetuiranju pasivno sudjeluje. Pojedine poststrukturalističke politike razilaze se, međutim, oko pitanja stvarne djelatne moći subjekta, i naspram ideoloških aparata i naspram drugih pojedinačnih i kolektivnih subjekata. Prema takvim politikama, ako je svako individualno i kolektivno oslobađanje uvjetovano porobljavanjem drugog, umnožene identitetske emancipacije samo perpetuiraju prakse obezvlašćivanja (engl. 'dispossession') i privode nova oštećena stanja.²⁰ To je razlog zašto se politička teorija nakon poststrukturalizma cijepa u dva, gdje gdje i dijametralno suprotna, odvjetka.

Prvi odvjetak, politika *radikalne pasivnosti*, na državne regulatorne mehanizme (autoritet, nadzor, nalogodavni postupci itd.) i na društveno ukotvljeno upravljanje (očekivanja i uvjetovanja, promatranje, interpelacija)

¹⁹ Već je Marx u *Kritici Hegelove filozofije države* istaknuo tezu da je "državna svrha" drugo ime za "privatnu svrhu" i da se u građanskom društvu dužnost državnog namještenika svodi na "karijeru" (Marx 1981: 249). Hegelovo uvjerenje da se građansko društveno uređenje ne raspada na "dijelove", nego okuplja "članove", za koje vrijedi to da "svakome je za vlastito samoodržavanje supstancijalna svrha i proizvod isto tako održanje drugih članova" (Hegel 1964: 245, § 286), Marx je raskrinkao kao političku iluziju. Tako ga tumači i građanski filozof Habermas (1976: 73–74), a Rancière i Abensour tezu zaoštravaju u "laž" (Rancière 2002: 95; Abensour 2007).

²⁰ Usp. Brown 1995. Butler i Athanasiou definiraju obezvlašćenje kao "čin podčinjavanja subjekta (u nastajanju) normama inteligibilnosti" (2014: 13). Riječ je o podčinjavanju koje istovremeno "utemeljuje moć, ali konstituira i ambivalentne i krhke procese subjektivacije" (isto). Osim toga obezvlašćenje implicira i "napade, ozljeđujuće prizive, odbacivanja i blokade – vrste podčinjavanja koje zahtijevaju tematizaciju i naknadu" (isto: 14). Ambivalentnost te dinamike detektira i Biti (2014: 1–12).

odgovara odricanjem od subjektivnosti.²¹ Budući da je subjekt i učinak ideologije (objekt) i njezin multiplikator (proizvođač), kao jedini preostali oblik otpora nameće se radikalno ustezanje od djelovanja ili čekanje mesijanskog dolaska obećane, iskupljene budućnosti (Agamben 1990; Agamben 2009; Derrida 2002). Drugi tip reakcije na identitetsku emancipaciju kao praksu obezvlašćivanja drugih također se dijelom zadržava na tragu dekonstrukcije, ali se ne libi djelovanja ni emancipacije, već ih redefinira: ponovno uvodi Gramscijev pojam hegemonije i Arendtino ustrajanje na nužnosti djelovanja, akcije. Budući da ću dalje u tekstu upravo Arendtino shvaćanje političkog pokušati prevesti u termine političke naratologije, skicirat ću njezinu poziciju u recentnim raspravama u polju političke teorije.

Zbog zaoštavanja globalnih političkih tenzija i ispraznog, nedjelatnog liberalnog zagovaranja ljudskih prava suvremena ljevica aktualizirala je Arendtine analize te ispraznosti. Okosnicom brojnih rasprava postala su dva ključna elementa njezine misli koja je približavaju i podosta različitim misliocima s nešto ozbiljnije ljevice, npr. Alainu Badiouu i Paolu Virnu. Riječ je, prvo, o shvaćanju političkog kao *djelovanja (vita activa)* putem *početaka* i, drugo, o njezinu ustrajanju na distinkciji *privatnog i javnog*.

148

Koncept političkog kao djelovanja, akcije i počinjanja postaje gorućom teorijskom i praktičnom preokupacijom uoči proglašenja kraja ideologija te istovremenog razočaranja u politiku političara-tehnokrata koji, kako je detektirao Peter Sloterdijk, "uređuju svijet kao privatno kućanstvo te dopuštaju još samo svoj vlastiti *show bez duha*" (Sloterdijk 1992a: 86). Prema Arendt, ljudi zbog razočaranja u politiku "izbacuju dijete s vodom, zamjenjuju ono što bi učinilo kraj politici s politikom i prikazuju ono što bi bilo katastrofa kao da je u samoj prirodi stvari i zato neumitno" (Arendt 2013: 13). Takvo postupanje vodi u "opasnost da političko nestane iz svijeta" (isto). Stoga, nasuprot tumačenjima koja Arendtinu neispisanu naratologiju izlažu unutar horizonata privatnih narativa,²² u razmatranju politike književnosti presudna će biti *politička događajnost* književnog teksta. Događaj ostvaruje

²¹ O pasivnosti i nemogućnosti stvarne proizvodnje i djelovanja kod Agambena usp. Muhle 2011: 19.

²² O jednom takvom tumačenju pisala sam u tekstu "Treća generacija pri/povijesti", gdje nudim kritiku arendtijanske *filozofije pripovijedanja* Adriane Cavarero. Tekst će izići u zborniku radova skupa "O pričama i pričanju danas", održanog 14–16. studenog 2013. na Institutu za etnologiju i folkloristiku.

epistemološki raskid s "društvenim blokadama djelovanja"²³. On je moment "Ent-scheidung" ili "odluke" (Nancy 2004: 95), "diskontinuiteta" (Badiou 2009: 193) koji je ravan skoku u ludilo, "skoku iz iskustva neodlučivosti u kreativni čin" (Laclau 1996: 57). On je trop kretanja onkraj utvrđenih hodova (ne)djelovanja i predvidljivih ishoda.

Povrh događaja, drugi arendtijanski kriterij za čitanje književnog teksta tiče se privatizma kao specifično apolitičnog ili čak antipolitičnog sentimenta koji diskreditira i onemogućuje djelovanje u ime javnog kao zajedničkog. S tim je u uskoj vezi proučavanje prostornih i ideoloških dimenzija privatnosti kao prostora prakticiranja prava na privatne slobode i/ili odustajanja od političkog života (*polisa*, zajedništva). Dihotomija privatnog i javnog, ako se uzme kao optika za čitanje književnog teksta, uglavnom implicira da je iskorak iz privatnog (osobnog, idiosinkrastičnog, pojedinačnog, pasivnog) u javno (nadosobno, opće, zajedničko, aktivno) moment političkog *par excellence*: "Put emancipacije je unaprijed zadan i treba se kretati niz simboličku os iz privatnog u javno" (Demirović 2005: 45). Taj prijelaz ipak ne implicira crno-bijelu tehniku prema kojoj bi se (loš, nepriznat) privatni život upotpunio ili zamijenio (dobrim, priznatim) javnim životom. Privatni život nije 'manje život'; on stoji kao punokrvan drugi pol djelovanja u mnoštvu. Istovremeno, prijelaz iz privatnog u javno bilježi se kao politički čin samo ako pretpostavlja izlazak iz 'ja-monade' u dimenziju 'nas-mnoštva'.

KRITIČKI REALIZAM I PROJEKTIVNI OPTIMIZAM

U postojećim raspravama o progresivnoj, djelatnoj književnosti važnu je ulogu odigralo pitanje mimetičkog sadržaja literature, prema kojem se Flaker u uvodno spomenutoj definiciji također odnosi negativno ("Avangardni tekstovi nisu mimetički tekstovi ni s obzirom na društvo ni s obzirom na pjesnikovu osobu", Flaker 1982: 23). Budući da je realizam gdjegdje (pogotovo u normativnoj poetici socrealizma) istican kao presudan da bi književni tekst preuzeo progresivnu misiju, prozirni mimetizam morao je biti nepovratno diskreditiran (Eagleton 2006: 70). I sam Lukács, koji se višestruko pokazao zagovornikom književnosti kao "ogledala sveta" (Lukács 1979: 160), zrcalnost književnosti izdiže u opći zakon prema kojem je, "u

²³ Pojam potječe od Wolfa Lepenies, *Melancholie und Gesellschaft* (Frankfurt na Majni, 1969). Cit. prema Greiner 1979: 13.

najopštijem smislu, svaka umetnost realistična" (isto: 220). Ograničivši se naspram tzv. "mehaničkog materijalizma" (isto: 119f.), Lukács raspravu o književnom djelovanju dijelom izmješta iz domene realizma i postavlja je unutar dileme "pravac ka strahu ili od straha?" (isto: 190). Nakon što ustvrdi da je Franz Kafka "klasičar tog ostajanja u slepom i paničnom strahu od stvarnosti" (isto: 186), tekst "Franz Kafka ili Thomas Mann?" okončava pledoajeom za kritički realizam koji će svladati "fatalistički užas" (isto: 195). U tezi o borbi protiv "užasa" odjekuje rana Lukácseva konstatacija o gubitku unutarnjeg iskustva "transcendentalnog reda" (Lukács 1920: 141), nakon čega ostaje tek nakupina partikularnih fenomena i slučajnih "pogleda na svet" (Lukács 1979: 185). Zagovarajući književnost koja ne ostaje u takvom "paničnom strahu kao pradoživljaju današnjeg čoveka" (isto), nego utjelovljuje "neposredno-nekritičan stav pisca prema životu – svoga doba" (isto), Lukács formulira sljedeću dilemu:

da li čovek shvata sebe kao bespomoćnu žrtvu transcendentnih, nepoznatih ili nesavladivih sila ili kao aktivnog člana jedne ljudske zajednice u kojoj njegovoj aktivnosti pripada izvesna veća ili manja uloga, ali u svakom slučaju uloga koja saodređuje njegovu sudbinu? (isto: 190)

150

Pojednostavnjeno tumačenje mimetičke misije književnog teksta sugeriralo bi crno-bijelu tehniku razlikovanja realističko-političkog teksta i privatističkog teksta, koji hipertrofira fantastičnost ili se pak iscrpljuje u "idealističkom subjektivizmu" (isto: 120). Kao što se politička oštrica *Majstora i Margarite* fantastičkom hipertrofijom ne umanjuje, nego izoštrava sliku 'totaliteta', tako nije svaki roman koji se kreće u domeni realizma nužno političan.²⁴ Na slične stranputice zavodi i uvodno izložen dualizam 'ili pogled

²⁴ Navest ću tri njemačka primjera takvog realističkog, ali apolitičnog romana: društveni roman *Vom Geist der Gesetze* (2007) njemačkog autora Georga M. Oswalda realistički slika odvjjetnički milje, u kojem prati profesionalni i društveni uspon mladog pravника Springa. Spring (njem. 'skoči!') završio je studij prava slijedeći savjet majke, a ne zato što ga je potaknuo smisao za pravičnost. On igra po pravilima jer, kako kaže, želi biti "dio rješenja", a ne "dio problema". Kao dio problema rasprave o politici književnosti vidim i kategorizaciju romana Ulricha Peltzera *Teil der Lösung* (2007) kao 'političkog'. Takva je kategorizacija dana na osnovi činjenice da se roman sadržajno dodiruje lijevih terorističkih čelija i naslijeđa tzv. njemačke jeseni (Frakcija Crvene Armije). Međutim, u pogledu događajnosti i privatizma riječ je o romanu oklijevanja, u kojem se odluka pojedinca da nešto mijenja utapa u moru arivista, svodeći se na samo jedan od mogućih izbora koje nudi pluricentrično društvo. Kao 'politički roman' na tržište je lansiran i od kritike prepoznat i roman *Corpus delicti* (2009/2011) njemačke autorice Juli Zeh, napisan na tragu Orwellove *1984*. Unatoč intrigantnim refleksijama o svrsishodnosti omniprezentne države i njezinih kontrolnih mehanizama, kojima raspolaže

na svijet *ili* mjesečina' jer možda pogrešno implicira postojanje krajnjih, čistih pozicija. Kao što nije moguć književni tekst koji bi bio sasvim oslobođen pogleda na svijet, tako bi tekst koji bi bio *samo* pogled na svijet (bez imalo mjesečine) ili prestao biti književni tekst ili, u krajnjoj konzekvenci, uopće ne bi bio moguć (naime, svaki iskaz nosi sa sobom određen stupanj fiktivnosti). Suprotno Flakerovoj obrani estetskog, u raspravi o politici književnog teksta treba, prvo, diskreditirati binarizam političke i 'mjesečarske' umjetnosti: "Zato smatram da nije uputno činiti razliku između političke i nepolitične umjetnosti" (Mouffe 2007: 4). I mada Rancièreova teza da "nema smisla govoriti o angažiranosti književnosti" (Rancière 2008b: 9) jer "književnici operiraju značenjima" (isto) pa rabe "riječi kao sredstvo komunikacije i time se angažiraju, htjeli oni to ili ne, u zadaći izgradnje zajedničkog svijeta" (isto)²⁵ može zazvučati srodno upravo takvom dokidanju distinkcije političke i nepolitične umjetnosti, valja u drugom koraku povesti računa o jednoj finoj, ali ključnoj razlici: dok Rancièreovo shvaćanje angažmana pretpostavlja svojevrсно 'uvijek već' pa je, prema tome, svaki tekst političan jer uvijek već na neki način gradi svijet, ovdje zagovarana političnost nadilazi kategoriju 'uvijek već', razlikujući 'opću političnost' od 'konkretne političnosti': prema Chantal Mouffe, dilema 'ili-ili' ne dijeli politički tekst od apolitičnog, nego politički tekst koji podržava hegemonijalni *common sense* od teksta koji mu se suprotstavlja: Umjetničke prakse "igraju ulogu u uspostavljanju i održavanju danog simboličkog poretka *ili* u njegovu izazivanju, što je razlog zašto one nužno sadrže političku dimenziju" (Mouffe 2007: 4, kurziv I. P.). Aktant književnog teksta ili tekst u cjelini u svom se kretanju *prema strahu* ili *od straha* nužno (implicitno, eksplicitno) izjašnjava *za* ili *protiv* društvenih odnosa u kojima se zatekao. Pitanje, dakle, ne glasi *da li* se književni tekst odnosi prema privatizmu kao premoćnom *common sense*, nego *na koji se način* prema njemu odnosi – *ne da li* je angažiran, nego *na koji se način* angažira.²⁶

ne radi diktature, nego jer – a tu se javlja ideologem države kao 'servisa' – želi biti na usluzi svojim građanima, i u tom se romanu imaginarij djelatnog iscrpljuje u legalističkom shvaćanju djelovanja i, zapravo, u njegovoj odgodi.

²⁵ Prijevod je donekle preinačen, dosljednije francuskom izvorniku.

²⁶ Jameson to formulira pomoću jednog složenog ili-ili pitanja: "da li je tekst neki slobodno ploveći objekt sam za sebe, ili on 'odražava' neki kontekst ili podlogu, i u ovom drugom slučaju da li je on samo ideološki otisak te podloge, ili pak ima neku autonomnu snagu, tako da bi se moglo smatrati da on i negira taj kontekst?" (Jameson 1984: 42).

Detroniziranje mimetizma kao glavne potke političnosti književnog teksta traži i destabilizaciju onih čitateljskih praksi koje su navodno u stanju razotkriti činjenicu uvučenosti teksta u ideologiju. Ako se trudi odgovoriti na pitanje 'što tekst znači?', hermeneutika teksta, neovisno o tome je li riječ o marksističkoj kritici ili *soft* verzijama poststrukturalističke književne kritike, implicira "alegorijsku radnju kojom se tekst sistematski *preispisuje* nekom dubljom ključnom šifrom ili prema nekoj 'krajnje određujućoj instanci'" (Jameson 1984: 66). Temeljni je problem i marksističke i poststrukturalističke hermeneutike njezino nastojanje da otkrije skrivene vrijednosti teksta, da pokaže da su mu stvarne namjere zapravo suprotne onomu što on naizgled zagovara (Currie 1998: 5). Interpretacija i čitanje ideologije traže 'svjesnog', informiranog te već dezideologiziranog i deziluzioniranog čitatelja, čime se učvršćuje razmak između onih koji uvijek već znaju i onih kojima se to znanje treba prenijeti. Ako se 'samo' postulira postojanje ideologije i umreženost svakog teksta u njezine interpelacijske silnice, onda će kritički čitati znati i moći samo oni koji su uvijek već obaviješteni o ideologiji. U svijetu bez totaliteta, u kojem ravnopravno supostoji nebrojeno mnogo pogleda na svijet, nebrojeno mnogo mjesečina, autoritet glasa, koji obavješćuje o ideologiji na način na koji se Platonov filozof vraća među ljude i otkriva im njihovo vjerovanje u carstvo sjena, gubi adresata. To znači da oni koji nesvjesno žive u ideologiji nisu obvezani vjerovati tuđoj interpretaciji njihove vlastite bačenosti u ideologiju. Tumač, marksistički analitičar, na koncu, priča o nečemu što s 'njima', budući da ideologiju ne vide, nego 'samo' žive, nema nikakve veze. U tom se smislu kritičarska praksa svodi na autoreferencijalnu aktivnost koja se izvodi za zajednicu kritičara i njihovih istomišljenika. Dok se ona usmjerava prema usložnjavanju postojećih znanja o ideologiji, koja se književnim tekstovima oprimjeruju i dokazuju, jedan bitan aspekt tih tekstova ostaje ignoriran: njihov potencijal da djeluju na i mijenjaju svijet koji 'živi' i onkraj kritičkog dosega analitičke prakse.

U tom je kontekstu Althusserov interpretativni autoritet, poljuljan od antihijerarhijske pobune potekle iz njegove vlastite *klase* (fr. 'classe'), već klasičan primjer epistemološke kritike. Naime, dok su kasniji marksistički teoretičari inzistirali na autonomiji književnosti naspram totaliteta, stvarnosti i ideologije,²⁷ Althusserovo inzistiranje na intrinzičnoj povezanosti

²⁷ Macherey specifičnost umjetnosti proučava preko njezine nesvodljivosti na nešto što je izvan nje (Macherey 1978: 51), preko specifičnog loma koji ona ostvaruje u odnosu prema stvarnosti. Time što odmiče od uobičajenih načina govorenja i pisanja umjetnost ostvaruje "lom koji je odmiče od svih drugih formi ideološke ekspresije" (isto: 52). Slično je shvaća

autonomije i književnog prikazivanja ideologije kulminira u zaključavanju književnog teksta u ideologiju kojom je obavijen. Tako je umjetničko djelo "*autentično ako ideologija postaje formom njegova pojavljivanja*. [...] Sva su djela unutar ideologije, no ono što odlučuje o njihovoj 'autentičnosti' je sposobnost djela da se pretvore u izvedbu vlastite uvučeniosti u ideologiju" (Mijatović 2012: 148).

Za razliku od Althussera koji uvjerava da već puka "[č]injenica da je djelo unutar ideologije omogućuje nam zamjećivanje ideologije kroz distanciranje od nje same" (isto: 149), poststrukturalistička naratologija već implicira da je mijenjanje svijeta raskrinkavanjem ideologije teksta, zapravo, nemoguće (Currie 1998: 95). Usmjerivši se na jezične strategije isključivanja koje su bile konstitutivne za etabliranje narativa nacije, genealogije i historije te zatvorivši se u akademsku autonomiju kritičarske prakse, ni klasična ni postklasična naratologija ne razmatraju mogućnosti konstruktivnog rada u smjeru optimističnih projekcija egalibertarnih politika. Tako se put od ozloglašenog angažmana (koji književni tekst svodi na 'pogled na svijet') do 'mjesečine' u teoriji i praksi može skicirati ovako: Brechtu je realizam značio otkrivanje društvenih kauzalnosti, demaskiranje prevladavajućih pogleda na svijet kao pogleda vladajućih, pisanje iz perspektive klase koja nudi rješenja nedaća u kojima se društvo nalazi, naglašavanje mogućnosti progresa te, konačno, prevodenje mogućeg u konkretno (Brecht 1980: 82); marksističkom znanstveniku Althusseru demaskiranje ideologije podrazumijevalo je intelektualnu elitu koja uživa povjerenje masa koje slijede njezina tumačenja ideologije; poststrukturalistička se kritika, na koncu, usredotočila na proučavanje identitetskih silnica (unutar) teksta koje obezvlašćivanjem drugog ovlašćuju vlastito, ali se oslobodila i autoritarne pozicije kritičara i na taj način odustala od mijenjanja svijeta iz pozicije autoriteta intelektualne i političke avangarde.²⁸ Istovremeno, institucionalno opunomoćivanje poststrukturalizma/postmoderne, zatvorivši se u autoreferencijalno polje akademske klase, često zanemaruje ona polja identitetske borbe koja i dalje žive političku i estetsku paradigmu moderne. To u konačnici ne uvjetuje samo otupljivanje kritičke oštrice, nego znači i forsiranje prakse teorije koja, umjesto da emancipaciju kao 'borbu za identitet' prevede u deliberaciju kao 'oslobođenje od identiteta' (Hardt i Negri 2009: 331), samo vodi do novih

i Rancière kad kaže da se autonomija umjetnosti temelji ne u modernističkoj autonomiji "umjetničke 'tvorbe'" (Rancière 2007: 43), nego u "autonomiji forme osjetilnog iskustva" (isto), u obećanju "nove individualne i kolektivne forme života" (isto).

²⁸ Usp. pogl. "Narrative, Politics and History" (Currie 1998: 73–95).

obezvlašćivanja (usp. Ross 2008: 12; Barfuss 2007: 19). Nasuprot takvim praksama teorije zagovarom premještanje fokusa s čitanja tekstova koji su zarobljeni u ideologiji privatnog na čitanje tekstova koji tu ideologiju takoreći sami, bez 'akademske ruke', nadilaze. Ako je točno da književnost ideološki djeluje preko modela interpelacije, ako ona "igra ulogu u konstituciji subjekta" (Currie 1998: 28), onda se ne treba pitati samo kako se njome subjekt porobljava, nego i kako se subjekt pomoću nje osnažuje ili može osnažiti. Djelatni potencijal teksta može se tražiti i na razini teksta i na razini učinaka koje tekst može polučiti kod čitatelja (preko identifikacije, interpelacije, katarze itd.). Riječ je o tekstovima koji ne pokušavaju tek 'realistički' prikazati život u ideologiji, nego pokušavaju, sasvim antibartlebyjanski, *djelovati* – bilo na razini figura (aktanata) ili radnje (jezgri, katalizatora), bilo s obzirom na cirkuliranje teksta u njegovu distribucijskom kontekstu.²⁹

Sukladno tomu, *političkim djelom u užem smislu* nazivam tekst koji nudi *rješenje*. Iako ne postoji "nevina" (Macherey 1978: 27) knjiga, sasvim lišena ideoloških nagaznih mina, za razliku od literature poravnate s monadskim relativizmom, *politički tekst* sadrži teorijsku i praktičnu objasnidbenu dimenziju koju mu je ranije priskrblijavao akademski informiran kritičar. Pritom su estetski kriterij i kriterij socijalnog prevrednovanja ravnomjerni, ili je čak potonji bitniji od prvog.

Možda očekivanje da književni tekst ostvari 'Weltveränderung' (Marx 1978: 7) nije tek ezoterično ufanje 'fantasta, sanjalica, slabića, mudraca ili popravljča svijeta' (usp. Musil 2008: 20). Upravo književnost može biti prospektivno otvorenim medijem koji će se unutar svojih sistemskih dosega oduprijeti a(nti)političnom "otudjenju od svijeta" (Arendt 1991: 169). Pod *prospektivnim otvaranjem* razumijem različite vidove umještanja u realnom onog što inače ulazi u registar budućeg ili izmještenog, utopijskog ili heterotopijskog. Prospektivni modus donekle je podudaran s Fryeovom *romansom* (Frye 2000: 212–234), a donekle implicira i "optimalnu projekciju" kako je definira Aleksandar Flaker: "Optimalna projekcija ne označuje idealno strukturirani prostor budućnosti, ona ga i ne nastoji definirati, već označuje *kretanje kao biranje* 'optimalne varijante' u prevladavanju zbilje" (Flaker 1982: 68).

²⁹ Usp. romane *The Fountain at the Center of the World* Roberta Newmana (2004) i Q talijanskog autorskog kolektiva Wu Ming Foundation (2003), romane *Kratko ljeto anarhije* (*Der kurze Sommer der Anarchie*, 1972/2007) i *Hammerstein ili svojeglavost* (*Hammerstein oder der Eigensinn* 2008/2009) Hansa Magnusa Enzensbergera, a od klasika Zamjatinov roman *Mi* (1924).

Malobrojnost konkretnih analiza prospektivnih ili projektivnih tekstova može se zahvaliti i činjenici da se projekcija, izuzev avangardi, u postmoderni ograničila na *science fiction* ili se pak koncentrirala na negativni modus distopije i negativne utopije.³⁰ Treba, svejedno, ići u smjeru u kojem raste strah, hoditi tragom napomene da su umjetničke tvorevine "u stanju da vrše neposredna dejstva" (Lukács 1979: 27) ili čak da potpomognu u "pronalaženju smjernica i slogana koji mogu izroniti iz života ljudi i osloboditi progresivne snage u smjeru prema novoj, politički učinkovitoj aktivnosti" (Lukács 1980: 57).

Zaključno još treba napomenuti sljedeće: Ako se kritika privatizma shvaća kao ključan element kritike kapitalističke logike, to još ne znači da se ona nužno formulira samo s egalibertarnih, lijevih emancipacijskih pozicija. Na suvremenoj političkoj sceni, a na to je samokritički ukazao i Laclau,³¹ kritike aktualnih politika i *lifestyleova* te pozivi na politički angažman dolaze često s desne i radikalno desne strane političkog spektra. Takva 'emancipacija' nije, naravno, svojina samo postdemokracije: desni decizionizam rasplamsao se dvadesetih godina dvadesetog stoljeća (Schmitt 1934), a revizionističke emancipacije bile su prisutne i u kriznim periodima jugoslavenskog socijalizma.³² Stoga valja imati na umu da nije nemoguće ni neuobičajeno da se iza poziva na djelovanje i zagovora događaja i subjektivacije krije upravo poziv na radikalno neegalibertarnu akciju. Međutim, upravo ambivalentnost termina emancipacije omogućuje višedimenzionalna, višesmjerna čitanja tekstova koja će voditi računa o tome da se svaki hegemonijalni politički projekt (i lijevi i desni) u trenutku nastupanja može inscenirati kao emancipacijski, kao kretanje iz depriviranog statusa u javnu vidljivost, pokazujući već u sljedećem momentu svoje obezvlašćujuće lice.³³ Ako se kretanje iz privatnog u privatistički deformirano javno shvati *a priori* kao emancipacija, onda je i dolazak na političku scenu radikalno nedemokratskih programa i

³⁰ Usp. npr. McCarthyjev Pulitzerom ovjenčan roman *Cesta* (2009), Ishigurov roman *Never Let Me Go* (2005) i gore spomenuti *Corpus delicti* (2009/2011) Juli Zeh.

³¹ Usp. fusn. br. 2.

³² Indikativno je da je u romanima Slobodana Novaka (*Izgubljeni zavičaj*, 1955; *Mirisi, zlato i tamjan*, 1968), a posebice u radiodramama okupljenim u svesku *Strašno je znati* (1990), odustajanje od politike umotano upravo u privatno-javni vokabular. Devedesetih godina i kasnije, dakle za vrijeme i nakon Novakove 'Kehre' privatne slobode izvrću se u javne (državne) politike (usp. *Protimbe*, 2003). Sličan mehanizam potiskivanja u privatno i naknadna 'emancipacija' privatnog kao kolektivno obvezujućeg može se iščitati iz zabranjenog romana *Nož* (1982) Vuka Draškovića.

³³ Usp. razradu te problematike kod Lyotarda (1990) i Laclaua (2007a).

političkih/društvenih grupacija emancipacijski događaj. Upravo je to element otvorenosti koji uvodno spomenuti kritičari (post-)demokracije (Rancière, Mouffe, Laclau) ne pokušavaju zatvoriti preskripcijom nužno egalibertarne emancipacije.

Za razliku od metode raskrinkavanja ideologije teksta, ovdje zagovarano političko čitanje traži one elemente imaginarnog koje čitatelj *može* razlučiti i spontano ih i razlučuje (bez obzira na nesvjesno tekstualno upravljanje njegovim čitanjem): djeluju li junaci *protiv* (establišmenta, npr.) ili *za* (ideju, emancipaciju, revoluciju); kreću li se unutar onog što se u ograničenom univerzumu pojedinačnog teksta oblikuje kao privatno ili unutar polja javnog i/ili zajedničkog. Pritom, samo ako se oslobodi balastnog traganja za umjetničkom autentičnošću ili otkrivanja ideologije u kanoniziranim i estetski već visoko vrednovanim tekstovima, političko će čitanje moći prići korak bliže tekstualnom operiranju semantikom privatnog i javnog, depri-viranog i privilegiranog, pasivnog i aktivnog, i to bez obzira na to je li riječ o 'lijevoj' ili 'desnoj' politici književnosti. Takvo čitanje računa s tim da je književni tekst, zahvaljujući simboličkoj ambivalentnosti emancipacije, u stanju da se stvara i zaziva političko, ali i da ga izigra time što ga prevodi iz momenta *događaja* u trajanje *politike*. Zadaća je kritike da pomno istražuje kvalitetu imaginarno pripremljenog političkog djelovanja i da budno iščekuje moment u kojem se *političko* izvrće u *politiku*.

156

LITERATURA

- Abensour, Miguel. 2007. *Demokracija protiv države. Marx i makijavelijski moment*. Prev. D. Lalović. Zagreb: Disput.
- Agamben, Giorgio. 1990. *La comunità che viene*. Torino: Einaudi.
- Agamben, Giorgio. 2006. *Homo sacer. Suverena moć i goli život*. Prev. M. Kopic. Zagreb: Multimedijalni institut – Arkzin.
- Agamben, Giorgio. 2009. *Bartleby ili o kontingenciji*. Prev. I. Molek. Zagreb: Meandar.
- Arendt, Hannah. 1991. *Vita activa*. Prev. V. Flego i M. Paić-Jurinić. Zagreb: August Cesarec.
- Arendt, Hannah. 2013. *Što je politika? Fragmenti iz zaostavštine*. Prev. I. Prpić. Zagreb: Disput.
- Badiou, Alain. 2003. *Über Metapolitik*. Prev. H. Jatho. Berlin/Zürich: Diaphanes.
- Badiou, Alain. 2009. *Kleines Handbuch zur Inästhetik*. Prev. K. Schreiner. Beč: Turia+Kant.
- Bahtin, Michail M. 2008. *Chronotopos*. Prev. M. Dewey. Berlin: Suhrkamp.
- Balibar, Étienne. 2002. *Politics and the Other Scene*. Prev. Ch. Jones, J. Swenson, Ch. Turner. London/New York: Verso.

- Barfuss, Thomas. 2007. "Zur Einführung: Versuch, auf dem Grunde des Brunnens zu schreien. Gramscis amerikanische Studien". U: Antonio Gramsci, *Amerika und Europa. Gramsci-Reader*. Ur. Thomas Barfuss. Hamburg: Argument: 7–25.
- Bauman, Zygmunt. 1992. *Moderne und Ambivalenz. Das Ende der Eindeutigkeit*. Prev. M. Suhr. Hamburg: Junius.
- Bauman, Zygmunt. 2011. *Tekuća modernost*. Prev. M. Gregov. Zagreb: Pelago.
- Birkner, Martin i Robert Foltin. 2006. *(Post-)Operatismus. Von der Arbeiterautonomie zur Multitude. Geschichte und Gegenwart, Theorie und Praxis. Eine Einführung*. Stuttgart: Schmetterling.
- Biti, Vladimir. 2014. "Introduction". U: *Reexamining the National-Philological Legacy. Quest for a New Paradigm?*. Ur. V. Biti. Amsterdam/New York: Rodopi.
- Bobbio, Norberto. 1989. "The Great Dichotomy: Public/Private". U: Norberto Bobbio, *Democracy and Dictatorship. The Nature and Limits of State Power*. Cambridge: Polity Press: 1–21.
- Brecht, Bertolt. 1980. "Against Georg Lukács". Prev. S. Hood. U: Theodor Adorno i dr., *Aesthetics and Politics*. London: Verso: 68–85.
- Brown, Wendy. 1995. *States of Injury. Power and Freedom in Late Modernity*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press.
- Butler, Judith i Athena Athanasiou. 2014. *Die Macht der Enteigneten. Das Performative im Politischen*. Prev. Th. Atzert. Zürich/Berlin: Diaphanes.
- Butt, Trevor i Darren Langdridge. 2003. "The Construction of Self: The Public Reach into the Private Sphere". U: *Sociology* 37, 3: 477–493.
- Callinicos, Alex. 2009. *Protiv trećeg puta. Antikapitalistička kritika*. Prev. D. Telečan. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk.
- Currie, Mark. 1998. *Postmodern Narrative Theory*. Basingstoke i dr.: Palgrave Macmillan.
- Demirović, Alex. 2005. "Hegemonie und das Paradox von privat und öffentlich". U: *Publicum. Theorien der Öffentlichkeit*. Ur. Gerald Raunig i Ulf Wuggenig. Wien: Turia+Kant: 42–56.
- Derrida, Jacques. 2002. *Sablasti Marxa: stanje duga, rad tugovanja i nova Internacionala*. Prev. S. Rahelić. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- Eagleton, Terry. 1990. *The Ideology of the Aesthetic*. Oxford i dr.: Blackwell.
- Eagleton, Terry. 2006. "Towards a Science of the Text". U: Terry Eagleton, *Criticism and Ideology. A Study in Marxist Literary Theory*. London/New York: Verso: 64–101.
- Enzensberger, Hans Magnus. 2006. "Muškarci užasa: esej o radikalnom gubitniku". Prev. S. Marić. U: *Europski glasnik* 11: 66–88.
- Flaker, Aleksandar. 1982. *Poetika osporavanja. Avangarda i književna ljevica*. Zagreb: Školska knjiga.
- Foucault, Michel. 1994. "Volja za znanjem". U: Michel Foucault, *Znanje i moć*. Prev. R. Kalanj. Beograd: Prosveta: 6–111.
- Frye, Northrop. 2000. *Anatomija kritike. Četiri eseja*. Prev. G. Gračan. Zagreb: Golden marketing.
- Greiner, Ulrich. 1979. *Tod des Nachsommers. Aufsätze, Porträts, Kritiken zur österreichischen Gegenwartsliteratur*. München/Wien: Hanser.
- Groys, Boris i Aage Hansen-Löve (ur.). 2005. *Am Nullpunkt. Positionen der russischen Avantgarde*. Frankfurt na Majni: Suhrkamp.

- Habermas, Jürgen. 1976. *Strukturwandel der Öffentlichkeit. Untersuchungen zu einer Kategorie der bürgerlichen Gesellschaft*. Berlin/Neuwied: Luchterhand.
- Hardt, Michael i Antonio Negri. 2003. *Imperij*. Prev. Ž. Filippi. Zagreb: Multimedijalni institut – Arkzin.
- Hardt, Michael i Antonio Negri. 2009. *Commonwealth*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- Hegel, Georg Wilhelm Friedrich. 1964. *Osnovne crte filozofije prava*. Prev. D. Grlić. Sarajevo: Veselin Masleša.
- Hewlett, Nick. 2007. *Badiou, Balibar, Rancière. Rethinking Emancipation*. London/New York: Continuum.
- Illouz, Eva. 2007. *Cold Intimacies: The Making of Emotional Capitalism*. Cambridge: Polity Press.
- Jameson, Fredric. 1984. *Političko nesvesno. Pripovedanje kao društveno-simbolični čin*. Prev. D. Puhalo. Beograd: Kultura.
- Jameson, Fredric. 1991. "Spoznajna kartografija". Prev. M. Kožul. U: *Quorum* 7, 1: 19–26.
- Jameson, Fredric. 2001. "O interpretaciji: Književnost kao društveno simbolični čin". Prev. M. Škrabalo. U: *Kazalište* 7–8: 157–163.
- Jameson, Fredric. 1992. "Postmodernism, or, The cultural logic of late capitalism". London/New York: Verso: 1–54.
- Kaiser, Birgit M. 2011. "Literatur und Biopolitik. Rationalisierungen des Lebens in der Romantik". U: *Biopolitische Konstellationen*. Ur. Maria Muhle i Kathrin Thiele. Berlin: August-Verlag: 119–140.
- Laclau, Ernesto. 1996. "Deconstruction, Pragmatism, Hegemony". U: Chantal Mouffe, *Deconstruction and Pragmatism*. London/New York: Routledge: 49–70.
- Laclau, Ernesto i Chantal Mouffe. 2001. *Hegemony and Socialist Strategy. Towards a Radical Democratic Politics. Second Edition*. London/New York: Verso.
- Laclau, Ernesto. 2005. *On populist reason*. London/New York: Verso.
- Laclau, Ernesto. 2007a. *Emancipation(s)*. London/New York: Verso.
- Laclau, Ernesto. 2007b. "Struktura, historija i političko". U: *Kontingencija, hegemonija, univerzalnost. Suvremene rasprave na ljevici*. Ur. Judith Butler, Ernesto Laclau i Slavoj Žižek. Prev. Ž. Filippi. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk: 183–211.
- Lukács, György. 1920. *Die Theorie des Romans. Ein geschichtsphilosophischer Versuch über die Formen der großen Epik*. Berlin: Paul Cassirer.
- Lukács, György. 1979. *Estetičke ideje. Za marksističku estetiku (Izabrani spisi)*. Grupa prevoditelja. Beograd: Beogradski izdavačko-grafički zavod: 27–58.
- Lukács, György. 1980. "Realism in the Balance". Prev. R. Livingstone. U: Theodor Adorno i dr., *Aesthetics and Politics*. London: Verso: 28–59.
- Liotard, Jean-François. 1990. "La Mainmise". U: *Autres Temps. Les Cahiers du christianisme social* 25, 1: 16–26.
- Macherey, Pierre. 1978. *A Theory of Literary Production*. Prev. G. Wall. London i dr.: Routledge & Kegan Paul.
- Marchart, Oliver. 2013. *Das unmögliche Objekt. Eine postfundamentalistische Theorie der Gesellschaft*. Berlin: Suhrkamp.
- Marx, Karl. 1978. "Thesen über Feuerbach". U: Karl Marx i Friedrich Engels, *Werke*. Sv. III. Berlin: Dietz: 5–7.

- Marx, Karl. 1981. "Zur Kritik der Hegelschen Rechtsphilosophie. Kritik des Hegelschen Staatsrechts". U: Karl Marx i Friedrich Engels, *Werke*. Sv. I. Berlin: Dietz: 201–333.
- Mijatović, Aleksandar. 2012. *Svijet bez čovjeka: svijest, materijalizam i književnost*. Zagreb: Antibarbarus.
- Mouffé, Chantal. 2007. "Artistic Activism and Agonistic Spaces". U: *Art&Research* 1, 2. ožujka 2014.
- Muhle, Maria i Kathrin Thiele (ur.). 2011. *Biopolitische Konstellationen*. Berlin: August-Verlag.
- Musil, Robert. 2008. *Čovjek bez osobina. Prva knjiga*. Prev. A. Jelčić. Zaprešić: Fraktura.
- Nancy, Jean-Luc. 2004. *Stvaranje svijeta ili mondijalizacija*. Prev. Ž. Filippi. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk.
- Negt, Oskar i Alexander Kluge. 1972. *Öffentlichkeit und Erfahrung. Zur Organisationsanalyse von bürgerlicher und proletarischer Öffentlichkeit*. Frankfurt na Majni: Suhrkamp.
- Perica, Ivana. 2013. "Treća generacija pri/povijesti". Zbornik radova skupa "O pričama i pričanju danas", održanog 14–16. studenog 2013. na Institutu za etnologiju i folkloristiku u Zagrebu.
- Rancière, Jacques. 1981. *La nuit des prolétaires*. Paris: Fayard.
- Rancière, Jacques. 1990. *Aux bords du politique*. Paris: Gallimard.
- Rancière, Jacques. 2002. *Das Unvernehmen: Politik und Philosophie*. Prev. R. Steurer. Frankfurt na Majni: Suhrkamp.
- Rancière, Jacques. 2007. *Das Unbehagen in der Ästhetik*. Prev. R. Steurer. Wien: Passagen.
- Rancière, Jacques. 2008a. *Mržnja demokracije*. Prev. L. Kovačević. Zagreb: Ljevak.
- Rancière, Jacques. 2008b. *Politika književnosti*. Grupa prevoditelja. Novi Sad: Adresa.
- Rancière, Jacques. 2008c. *Le spectateur émancipé*. Paris: La fabrique.
- Ross, Kristin. 2008. *The Emergence of Social Space. Rimbaud and the Paris Commune*. London/New York: Verso.
- Schmitt, Carl. 1934. *Politische Theologie. Vier Kapitel zur Lehre von der Souveränität*. München/Leipzig: Duncker & Humblot.
- Sennett, Richard. 1989. *Nestanak javnog čovjeka*. Prev. S. Dvornik. Zagreb: Naprijed.
- Sloterdijk, Peter. 1992a. *Doći na svijet, dospjeti u jezik: frankfurtska predavanja*. Prev. M. Stančić. Zagreb: Naklada MD.
- Sloterdijk, Peter. 1992b. *Kritika ciničkoga uma*. Prev. B. Hudoletnjak. Zagreb: Globus.
- Teschke, Benno i Hannes Lacher. 2007. "The changing 'logics' of capitalist competition". U: *Cambridge Review of International Affairs* 20, 4: 565–580.
- Virno, Paolo. 2004. *Gramatika mnoštva. Prilog analizi suvremenih formi života*. Prev. J. Jakšić. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk.
- Virno, Paolo. 2010. "La logica delle passioni". U: Marco Baschetta i dr., *Le passioni della crisi*. Rim: Manifestolibri: 47–66.

Abstract

PRIVATE AND PUBLIC POLITICS OF LITERATURE

The article relates political and literary theory and discusses their recent synergistic outcome – the “politics of literature”. “Politics of literature” is not only a conceptual descendant of the postmodern emancipatory tactics that change the society ‘from within’ but a spin-off of the post-Marxist reworking of hegemony theory as well. On the one hand, it involves a break with the emancipation understood as striving for the “rights” articulated by diverse “identities”, and, on the other, it implies a final theoretical abandonment of the base-and-superstructure-determinism according to which literature would be no more than a reflection of reality of production forces. The article repositions the current debate on the politics of literature by channelling it towards a critique of the ideologemes of privatism and passivism. The emphasis is not so much on the critical praxis of reading the texts supposed to be irrevocably immersed into ideology, as on insisting on reading those texts that, even without critical mediation, subvert the above-mentioned ideologemes and possibly even offer a sort of “prospective opening” in their ideological setting.

One should keep in mind that the conceptual ambivalence of “emancipation” allows for reshuffling of prospective political (and literary-political) projects so that every emancipatory gesture that approaches the space of public visibility by departing from its previous deprived state could at any moment show its own dispossessing face. The critic’s task is not to read ideology but to observe the textual usage of concepts of “private” and “public” (parallel to “deprived” and “privileged”, “passive” and “active”), i.e. to critically examine the fictively formulated political activity and carefully wait for the moment in which *the political turns into politics*.

Key words: politics of literature, emancipation, politics and the political, optimal projection, privatism, the beginning, private/public dichotomy